

Какво представлява енергетиката?

Отговорът на този въпрос е навсякъде около нас и изпълва ежедневието ни до такава степен, че го приемаме за даденост до момента, в който по някаква причина не спре тока с всички последици от това.

Балансираното функциониране на енергийната система е в основата на съвременното производство и осигурява бита на хората. Енергетиката има и голямо екологично значение – от една страна тя е замърсител на природната среда, но електрифицирането на другите производства и на бита ги прави екологично чисти.

Предвид значението на отрасъла МВР е в тясна връзка с Министерство на енергетиката и регулярно му предоставя сигнално-предупредителна, констативна и друга важна информация.

Първостепенна задача на българските служби е прочистването на обектите от минната промишленост и централите от „вражески елементи“, които при усложнена обстановка могат да затруднят електроснабдяването на страната“. За целта „вражеският контингент“ трябва своевременно да бъде установен и поставен под оперативен контрол. През 1964 г. ДС отчита, че има придобита агентура и доверени връзки в почти всички централи и мини, благодарение на които са уволнени редица „неподходящи“ работници. Оперативните работници са инструктирани да упражняват строг контрол върху производството на енергия и доставките на горива. В случай на аварии те са длъжни да проведат разследване, като проверят дали има умисъл (диверсия) и отправят предложение за търсене на съдебна отговорност на виновните лица в най-кратки срокове. Като главни форми на „поддривна дейност“ са посочени противодържавната агитация и пропаганда, бягството зад граница и идеологическата диверсия.

Една от основните задачи на ДС по обезпечаването на енергетиката е да следи за сигурността и безопасността в работата на енергийните обекти и тяхното безаварийно функциониране. За целта се наблюдават уязвимите места в централите, следи се за нарушения на технологичната дисциплина и правилниците за експлоатация, спазването ремонтните графици и качеството на изпълнените ремонти, както и за неправилни решения при прогнозирането, проучването и проектирането на новите обекти. Също така се провеждат мероприятия за предотвратяване на вземането на неизгодни за страната решения или сключването на подобни сделки. На агентурата е възложено да следи да не се внасят морално или физически остарели съоръжения, или такива, които не могат да изпълняват напълно предназначението си.

От документите ясно проличават и редица слабости в енергийната система на страната, която през първата половина на 60-те години е в тежка криза, поради недостиг на производствени мощности. Енергийният баланс зависи основно от термичните и водните централи, които трудно покриват нарасналото електропотребление в промишлеността, което налага внос на електроенергия от Румъния. По същото това време проличава липсата на автоматизация на българските централи съобразно международните стандарти, което предопределя и големия брой (над три пъти по-голям) на персонала в тях.

Важен елемент за функционирането на термичните централи е тяхната пожаро-аварийна безопасност. Така в средата на 60-те години е отчетено, че ТЕЦ „Марица-изток 1“, чийто мощности по това време са близо една трета от тези на страната за производство на електроенергия, не разполага с обезпрашителна и автоматична пожароизвестителна инсталации. Подобни проблеми в българските централи има чак до края на 70-те години.

Регистрирани са и спекулации при изпълнението на държавните планове. Така през 1973 г. е открито умишлено завишаване на квотите на рудник „Трояново-2“ от комплекса „Марица-изток“, което е направено с цел да се докаже, че рудникът е в лошо състояние, а плана е неизпълним. Забелязват се и случаи на смесване на изкопаните въглища с пепел, която е негодна за гориво. Има подозрения, че подобни порочни практики се поощряват от хора на ръководни длъжности, които ще получат премиални възнаграждения за изпълнението на плана.

Отговорност на органите по сигурността е и контролирането на срещите и контактите на български енергетици, за да не се допусне изтичането на държавна и служебна тайна. Материалите по електрификацията свързани с „отбраната и вътрешната сигурност на страната“ са характеризирани като държавна тайна с гриф „строгово поверително“, а тези за хидротехническите съоръжения и централите към тях носят гриф „поверително“.

Наличието на уранови руди в България е само предпоставка за развитие на ядрената енергетика, тъй като страната не разполага с инсталации за обогатяване на урана и преработване и съхраняване на ядрените отпадъци от дейността на атомните реактори. В разширения електронен вариант на изданието е обособен специален подраздел, посветен на добива на уран в нашата страна. Основно документите свидетелстват за тежките условия на труд в мините, дължащи се най-вече на лошата им

вентилация и реалната опасност от срутвания, поради липсата на инвестиции за подобряване на технологичния процес.

В България функционира само една атомна електроцентрала – АЕЦ „Козлодуй“. Тя е пусната в действие през 1974 г. В предстоящия предпусков период и въвеждането в експлоатация на атомната централа ДС се стреми да наложи контрол на възловите места в обекта. През март 1975 г. централата вече е обезпечена с 30 секретни сътрудници (в сравнение с предходната година числеността им се е удвоила) с цел недопускане на вражески и диверсионни действия.

Поради своето изключително място в икономиката, направените огромни капиталовложения (по документите на ДС – 365 млн. лв. само до предпусковия период) и характера на работа на централата на 20 август 1974 г. АЕЦ „Козлодуй“ е включена в списъка на режимните обекти в страната. Обособен е щат за длъжността офицер по режима и охраната. Утвърден е строг ред при подбора на кадрите, работещи на обекта, а външни лица могат да посещават централата само след разрешение от МВР.

Държавна сигурност обезпечава агентурно и посещенията на представители на Международната агенция по атомна енергия. Последното е продиктувано от битуващото мнение, че международната институция е използвана за прикритие от противниковите специални служби.

Вследствие на цялостния надзор на ДС върху дейността на централата не остават скрити случаите на занижена трудова дисциплина и контрол върху технологичните процеси, както и доставките на дефектни съоръжения и оборудване. Така средата на 80-те години става ясно, че критично важни съоръжения на 3-ти и 4-ти реактори се захранват от 50 км некачествени кабели, производство на завод „Васил Коларов“ – Бургас. По същото това време в документите на офицера по режима на централата се чете констатацията, че техническата обезпеченост по линия на физическата и противопожарна охрана е на много ниско ниво и се разчита преди всичко на живата сила. Посочена е необходимостта от закупуване на апаратура за автоматичен контрол. Отчетено е, че въпреки липсата на големи произшествия в централата, нейната физическа охрана и противопожарна защита не отговаря на прилаганата в СССР и другите страни, експлоатиращи атомни електроцентрали.

През 1980 г. ДС отчита като тревожен факта, че Министерство на енергетиката подценява планово-предупредителните ремонти в АЕЦ, като скъсява сроковете им и не подменя своевременно някои износени части.

През 1981–1982 г. службите алармират, че все още не е създадена организация за разработване на национален план за действие на персонала и населението в случай на тежки радиационни аварии. След Чернобилската авария АЕЦ „Козлодуй“ е инспектирана от комисия, ръководена лично от началника на IV-то управление на ДС ген.-майор Кирил Величков. С оперативната група, обслужваща централата, са обсъдени евентуалните причини за хипотетична авария от подобен вид в Козлодуй. Изразено е мнение, че в българската АЕЦ такава тежка авария може да стане поради: падане на летящ самолет върху корпуса на някои от реакторите; земетръс над 6 бала по Рихтер в района на централата; неправилни действия или бездействия на обслужващия персонал; диверсионен акт; голям пожар. Набелязани са допълнителни мероприятия за засилване охраната и оперативния контрол над цялата дейност на централата.

Представители на ДС периодично са командирани в Нововоронежката АЕЦ в СССР за обмяна на опит с колегите си от КГБ. При тези посещения основно се обсъждат въпросите по физическата охрана и използването на технически средства при осъществяването ѝ. Провеждат се и показни занятия за защита на персонала и населението при обща авария на централата, придружена с изхвърлянето на радиоактивен облак в околната среда.

При производството на електроенергия от АЕЦ един от основните проблеми е този за депонирането на използваното ядрено гориво. През 1979 г. започват да се наблюдават случаи на радиационно замърсяване, вследствие на протечки в облицовката на помещенията, в които са монтирани съдовете за съхранението на радиоактивни отпадъци. По това време редица висококвалифицирани специалисти от експлоатацията намират различни поводи да поискат да бъдат освободени от работа. Осем години след физическия пуск на централата службите съобщават, че проблемът остава нерешен и след 10-15 години ще изправи страната ни пред сериозни затруднения. От 1 януари 1986 г. СССР започва приема само на отработено гориво престояло най-малко 5 години, но в АЕЦ „Козлодуй“ няма такава. Хранилището за това гориво още е в процес на строеж, независимо че пусковия му срок е изтекъл. До 1989 г. атомната ни електроцентрала така и не разполага с така необходимото ѝ хранилище, чиято липса създава реалната опасност от повишаване на радиационната обстановка в централата, вследствие на ремонтите и презареждането на енерго-блоковете ѝ. От своя страна това води до удвояване цената на приеманото от СССР отработено гориво и влошава условията за съхранение в басейна за отлежаване на касетите.

В началото на 1989 г. ДС констатира неизгодното положение и зависимостта в рамките на СИВ, в която СССР е поставил българската енергетика през 80-те години. Обръща се внимание, че инвестициите в енергийните обекти годишно възлизат на около 1,5 млрд. лв. като най-голям дял от тях се пада на внос на оборудване от СССР за приоритетното развитие на атомната енергетика. През периода 1980–1990 г. цените на оборудването на основните стокови пазари са по-ниски от съгласуваните между страните членки на СИВ. Същевременно е отчетен ръст в цената на ядреното гориво от 2,4 пъти в сравнение с 1973 г. По силата на българо-съветското съглашение от 1964 г. цената на проектните работи на атомните енергоблокове е заложена в зависимост от стойността на оборудването и материалите, които ежегодно поскъпват. Така съветската страна постига едностранна изгода при двустранното сътрудничество в проектните дейности.

Сборникът „Държавна сигурност и българската енергетика“ включва 114 документа, а разширеният му електронен вариант 326 документа, подредени по хронологичен принцип. За съставянето на сборника „Държавна сигурност и българската енергетика“ са подбрани основно оперативни документи от центъра и областните дирекции на МВР, както и от служебния архив на Министерството.